

Date zooarheologice asupra resturilor de câini din așezarea civilă romană de la Stolniceni—Vâlcea

M. ȘT. UDRESCU

Materialul osteologic animal scos la iveală cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate de Gh. Bichir în așezarea civilă romană de la Stolniceni (secolele II—III e.n.) a făcut obiectul mai multor articole¹, cel de față venind să încheie această serie de contribuții la cunoașterea a ceea ce a fost denumit „influența ocupației romane asupra creșterii animalelor în Dacia”. Fără a avea pretenția de a face o trecere în revistă exhaustivă a preocupărilor privind o mai bună cunoaștere a acestei perioade și prin prismă zooarheologiei, se cuvin a fi amintite studiile Alexandrei Bolomey pe materialele osteologice animale provenite mai ales din așezările și necropolele romane și romano-bizantine din Dobrogea², precum și mai noile date oferite de studiile lui S. Haimovici³ și ale lui Georgeta El Susi⁴. Toate aceste cercetări au contribuit la o mai completă cunoaștere a acestei perioade istorice, întregind în acest fel cercetarea arheologică.

Procentul relativ ridicat de fragmente osteologice atribuite câinelui în așezarea civilă romană de la Stolniceni⁵, precum și, mai ales, marea lor varietate nu numai dimensională, au reprezentat motivele analizării pieselor osteologice atribuite acestei specii în cadrul unui studiu separat. Cu o singură excepție — este vorba de un schelet de altfel incomplet și destul de fragmentat — nu s-a descoperit nici un alt exemplar întreg, materialul studiat fiind reprezentat de piese dispartate surprinse în stratul de cultură sau în complexe. Datele metrice obținute pentru câinii din așezarea civilă romană de la Stolniceni au fost comparate cu cele din mai multe așezări geto-dace (secolele II—I î.e.n.) din partea de sud a țării⁶.

Craniul. Din păcate, nu s-a putut recupera din tot eșantionul nici un craniu întreg, singurele dimensiuni care au putut fi prelevate pe fragmentele diverse fiind cele ale seriei dentare și acestea numai la 8 exemplare. Diferența destul de mare dintre limita minimă și maximă a lungimii seriei dentare este ilustrativă doar pentru variabilitatea dimensională a câinilor din această așezare, fapt relevat, de altfel, și de lungimea bazală a craniului estimată după Brinkmann (media 166,5 mm ;

¹ M. Șt. Udrescu, *Așezarea civilă romană de la Stolniceni : unele date despre influența romană asupra creșterii animalelor în Dacia. Date zooarheologice*. Rev. Muz. și Monum., 1979, 9—10, p. 101—109 ; M. Șt. Udrescu, *Problèmes d'archéozoologie concernant les périodes gèto-dace et daco-romaine en Roumanie*, BAR Int. Series, 227, 1984, 4, London, p. 81 — 91 ; M. Șt. Udrescu, D. Nicolaescu-Ploșșor, *Données de paléopathologie animale et pratiques empiriques de guérison dans quelques habitats gèto-daces et daco-romains*, Rivista di Antropologia (Roma), Supplemente del vol. LXVI (1988), p. 295—313, etc.

² Alexandra Bolomey, *Matériaux paléo-fauniques d'Histria*, Ann. Roum. d'Anthropolog., 1965, 2, p. 29—35 ; Alexandra Bolomey, *Ofrandele animale din necropolele romano-bizantine de la Histria*, Studii și cerc. de antropologie, T 1,

1., p. 31—36, etc. ;

³ S. Haimovici, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea romană de la Barboși din secolele II—III e.n.*, Hierasus, 1983, V, p. 211—218 ; S. Haimovici, *Studiul materialului faunistic din castelul roman din secolele II—III e.n., de la Brincovenesti (jud. Mureș)*, Crisia, 1986, XVI, p. 297.

⁴ Georgeta El Susi, *Materialul faunistic din așezarea daco-romană de la Timișoara — „Freidorf”* (jud. Timiș), Crisia, 1988, XVIII, p. 131—137 ;

⁵ M. Șt. Udrescu, 1981, *op. cit.*, p. 83 ;

⁶ Este vorba de datele obținute în urma studiului materialelor osteologice provenite în marea majoritate din așezări geto-dace (sec. II—I î.e.n. din partea de sud a țării. Popești, Rădovanu, Vlădiceasca, Piscul Crăsani, Cirlomănești, Grădiștea ;

limite de variabilitate 99,0—199,2 ; N = 7) sau după Dahr (172,0 mm ; 92,3—214,1 ; N = 31). Creasta sagitală este bine marcată pe cele câteva fragmente de craniu identificate, ea fiind aproape complet ștearsă doar pe fragmentul de craniu provenit de la exemplarul de mici dimensiuni. Avind în vedere însă că acest relief anatomic este relativ șters la animalele tinere și că exemplarul luat în discuție, deși cu dentiția definitivă complet ieșită și cu epifizele oaselor lungi complet sudate, mai prezintă încă urmele cartilajului de creștere pe capul femural, atribuirea sa unui adult tânăr lasă încă deschisă problema obiectivității acestei observații.

Mandibula. Prin particularitățile lor morfologice și prin densitatea mai mare a osului, mandibulele sînt piesele cele mai bine păstrate din scheletul cefalic în eșantioanele osteologice. Au putut fi dimensionate parțial 35 de piese, cei trei parametri luați în discuție : lungimea seriei dentare, înălțimea corpului mandibulei post M_1 și grosimea corpului mandibulei la jumătatea lui M_1 , oferind limite de variabilitate mult mai mari în comparație cu așezările geto-dace (tab. nr. 1).

Scheletul membrilor. Pentru a facilita sistematizarea datelor metrice destul de numeroase prelevate pe principalele oase ale scheletului apendicular (humerus, radius, femur, tibie), au fost imaginate două scări de mărime, una pentru talie și alta pentru indicele diafizar. Fără a avea pretenția de generalizare sau de originalitate, cele două scări au fost de folos în încercarea de a sesiza ce a însemnat această variabilitate mare a cîinilor din așezarea romană de la Stolniceni. Fără îndoială,

Tabelul 1

Principalele dimensiuni ale scheletului cîinilor din așezările geto-dace și din așezarea civilă romană de la Stolniceni

	GETO-DACI			STOLNICENI		
	N	LIMITE	MED.	N	LIMITE	MED.
<i>Craniu</i>						
$p^1 - M^2$	11	51 — 71,5	63,3	8	52 — 76	65,2
<i>Mandibula</i>						
$P_1 - M_3$	28	65 — 80	74,7	31	47 — 89	74,5
Înălțimea post M_1	26	20 — 29	25,5	32	12 — 34	25,3
Grosimea la jum. M_1	26	10,5 — 13,5	12,1	34	7 — 15	11,9
<i>Humerus</i>						
Lungimea maximă	5	149 — 190	162,3	6	90 ^x — 180,5	157,0
Ind. diafizar	4	7,1 — 8,0	7,7	6	7,6 — 8,9	8,0
Talia (Harcourt) cm	5	48,5 — 62,5	53,0	6	28,2 — 59,3	51,2
<i>Radius</i>						
Lungimea maximă	6	152 — 202,5	180,2	13	90 ^x — 181	159,5
Indice diafizar	5	7,5 — 8,7	8,0	13	7,2 — 8,3	7,5
Talia (Harcourt) cm	6	50,3 — 66,3	59,2	13	30,6 — 59,5	52,7
<i>Femur</i>						
Lungimea maximă	5	167,5 — 202,5	188,3	10	98* — 191	166,6
Indice diafizar	5	6,6 — 7,2	6,8	10	7,3 — 9,2	7,9
Talia (Harcourt) cm	5	51,3 — 62,3	57,8	10	29,5 — 58,7	51,0
<i>Tibie</i>						
Lungimea maximă	8	162,5 — 206	190,0	16	110 — 228	176,0
Indice diafizar	8	6,8 — 7,8	7,2	16	6,6 — 12,9	8,2
Talia (Harcourt) cm	8	48,4 — 61,1	56,4	16	33,0 — 67,55	52,5

N = număr de piese ; Med. = media ; * = pentru exemplarul de mici dimensiuni găsit aproape întreg s-a luat în calcul doar una din perechile de oase lungi (humerus, radius, femur).

cele două scări suferă de multe imperfecțiuni, dar prea des se întâlnesc în lucrările de specialitate termeni de felul: „ciini de talie medie și supramedie”, sau „ciini de talie mare” sau chiar „ciini pitici-de salon” pentru a nu fi nevoie și de o acoperire cifrică pentru acești termeni. În schimb, informațiile legate de robustețea animalelor sînt foarte rare; este însă foarte puțin probabil ca un ciin cu talie de 29,2 cm și cu media indicilor diafizari de 7,8 să fie de aceeași „rasă” cu unul de 33,0 cm talie și cu indicele diafizar al tibiei de 11,8 sau ca două exemplare cu talie de 41,9 cm și 45,5 cm după femure și cu un indice diafizar de 9,1 și 9,2 să fie și aceeași „rasă” cu unul de 46,0 cm talie și cu un indice diafizar de 7,2 pentru radius. Chiar dacă se implică unele diferențe de robustețe între cele două sexe, ele nu pot fi niciodată așa de mari la aceeași talie. Acesta a fost motivul imaginării scării de robustețe. Atunci cînd intervalul de „robustețe mijlocie” a fost fixat între limite așa de largi (6,6—8,9), s-a avut în vedere în primul rînd faptul că, între indicii diafizari ai oaselor membrilor aceleiași exemplare se constată unele diferențe care oscilează între 0,1—1,0, valorile cele mai mici întîlnindu-se de regulă la oasele membrului posterior (tibia și femur), iar cele mai mari la oasele membrului anterior (radius și humerus); în al doilea rînd, s-a avut în vedere tendința de creștere a indicelui diafizar la piesele cu lungimea maximă mai mică, existînd un oarecare grad de corelație inversă între lungimea maximă și valoarea indicelui diafizar.

Cele două scări, cu toată imperfecțiunea lor, au fost utile totuși în unele privințe pentru o mai bună înțelegere a variabilității dimensionale și de robustețe a oaselor lungi (humerus, radius, femur, tibia) la ciinii din așezarea romană de la Stolniceni. Rămîne un deziderat elaborarea unor scări adecvate pentru talie și pentru indicii diafizari, scări care să permită unificarea cifrică a „aprecierilor” pe care le fac adeseori zooarheologii în lucrările lor. Acest lucru va fi posibil odată cu constituirea unor colecții suficiente statistic de schelete actuale de ciini de rasă cunoscută.

Pentru talie :

- x — 29,9 cm — ciini pitici
- 30,0—39,9 cm — ciini de talie mică
- 40,0—49,9 cm — ciini de talie sub medie
- 50,0—59,9 cm — ciini de talie medie
- 60,0—x — ciini de talie mare

Pentru indicii diafizari :

- x — 6,5 — exemplare gracile
- 6,6—8,9 — exemplare mijlocii
- 9,0—x — exemplare robuste

Unele date metrice ale principalelor oase lungi sînt prezentate în tabelul 1. Caracteristica principală a acestor date este marea lor variabilitate în comparație cu valorile înregistrate în așezările geto-dace (secolele II—I î.e.n.), fie că este vorba de lungimea maximă și implicit de talie, fie de indicii de robustețe. Astfel, dacă talia ciinilor din așezările geto-dace oscilează între 48,4 cm—66,3 cm, în așezarea de la Stolniceni aceasta oscilează între limite mult mai largi : 28,2 cm — 67,5 cm, ea fiind mult mai coborîtă la valoarea minimă. La fel și indicele diafizar, care în așezările geto-dace oscilează între 6,6—8,7, în timp ce la Stolniceni acesta se plasează între 6,6—12,9.

Figura 1, care este de fapt transpunerea grafică parțială a tabelului 1, ilustrează mai convingător variabilitatea dimensională și de gracilitate a ciinilor din așezarea civilă romană de la Stolniceni în comparație cu așezările geto-dace.

În mod cert locuitorii din așezarea civilă romană de la Stolniceni aveau și ciini pitici-de salon, ciini a căror utilitate era doar estetică și, poate, sentimentală, exemplarul cu talie medie de 29,2 cm putînd fi considerat ca atare. Fără îndoială, în grupul animalelor de talie mică au existat probabil două „rase” de ciini robusti, prezența unui exemplar cu talia de 33,0 cm și a altuia de 40,7 cm și care au același indice de robustețe (11,8) putînd sugera acest lucru. În grupa ciinilor de talie submedie, excluzînd exemplarul discutat mai sus (cel de 40,7 cm), se conturează prezența a două „grupuri” de ciini cu talie asemănătoare, dar cu indicii diafizari relativ diferiți : unul sugerat de cele trei talii (44,9, 45,5 și 49,5 cm) cu indicele diafizar între 8,9—9,2 și altul ilustrat de cele două valori ale taliei (46,0 și 49,1 cm) cu indicii diafizari de 7,2 și 7,4. Grupa cea mai bogată este cea a ciinilor de talie medie, în care diferențele dintre valorile minime și maxime ale indicelui diafizar (6,6—8,3) sugerează că ar putea fi vorba mai degrabă de un amestec între „rase”, sau, cu alte cuvinte, acest „polimorfism de talie și de robustețe”, ar putea fi datorat și unui eventual amestec între posibilele „rase” de talie medie, amestec realizat printr-o împerechere mai mult sau mai puțin liberă, în grupa de talie a acestor ciini intrînd de fapt majoritatea celor care erau utilizați

la paza locuințelor, a turmelor de animale și poate chiar la vânătoare. Fără îndoială, grija pentru o eventuală păstrare a purității unor „rase” de ciini s-a putut manifesta numai în grupa celor pitici sau de talie mică.

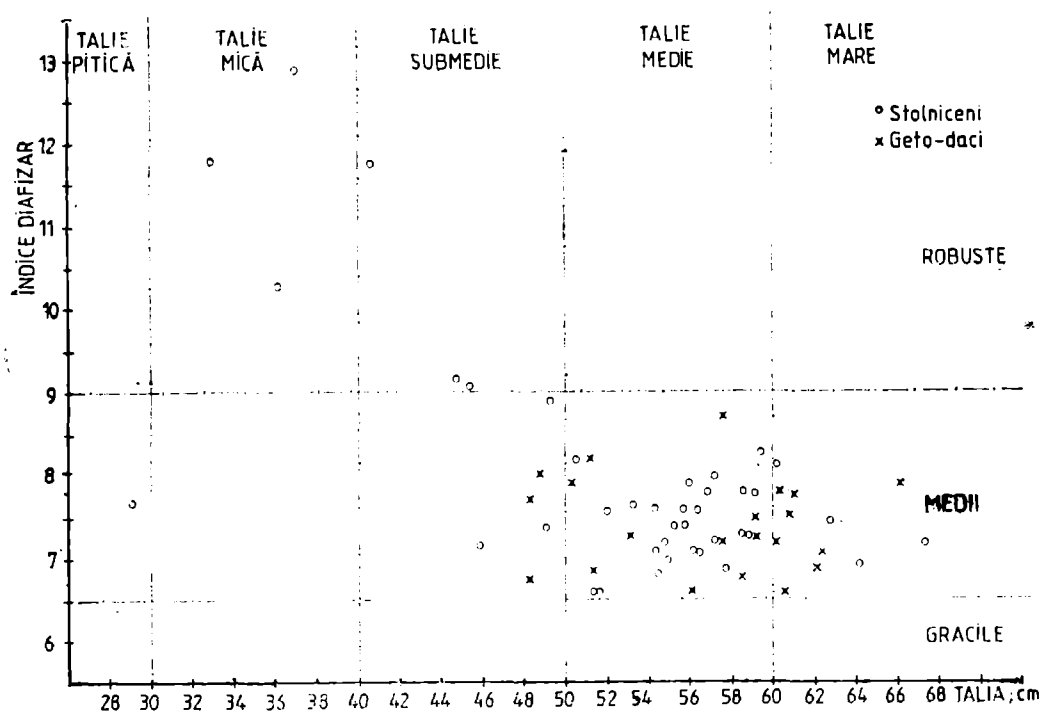

Fig. 1. Repartiția taliei și a robusteții la ciinii de la Stolnicești și din așezările geto-dace.

În concluzie, se poate vorbi în așezarea civilă romană de la Stolniceni, de prezența mai multor „rase” de ciini :

- o „rasă” de ciini pitică, cu gracilitate normală ;
- una sau, mai probabil, două „rase” de ciini robuste de talie mică ;
- probabil două „rase” de ciini de talie submedie, una robustă și una de gracilitate mijlocie ;
- o „grupă” — cea mai numeroasă — de ciini de talie medie, cu gracilitate mijlocie ;
- o „grupă” de ciini de talie mare cu gracilitate mijlocie.

În cadrul acestei clasificări pot fi introduse și cele 5 talii calculate pe baza ulnelor : una la exemplarele robuste de talie mică (33,7 cm) și patru la exemplarele mijlocii ca gracilitate și de talie medie (54,7 cm, 54,8 cm, 57,9 și 58,2 cm).

Cercetări ulterioare și metode mai obiective de separare a „raselor” de ciini pe baza scheletului vor permite o mai „nuanțată” analiză a materialelor osteologice animale provenite din așezări.

★

Au trecut 10 ani de la încheierea studiului materialului osteologic atribuit ciinelui provenit din așezarea civilă romană de la Stolniceni. În ciuda faptului că lucrarea de față era de mult încheiată și că am primit numeroase îndemnuri de a valorifica rezultatele obținute, rezerve întemeiate ne-au făcut să aminăm publicarea ei pînă astăzi. Și nu a fost rău. Trei au fost „motoarele” care ne-au ajutat să încheiem articolul în forma de față, mult diferită de cea inițială. În primul rînd lucrarea lui R. A. Harcourt (1974)⁷ în care am găsit frumos și clar formulate multe dintre ideile care

⁷ R. A. Harcourt, *The Dog in Prehistoric and Early Historic Britain*, Journal of Arch. Sci., 1974, 1., p. 151—175 ;

ne-au frământat de-a lungul timpului : „A fost o politică deliberată de a evita... orice comparație directă cu rasele moderne cunoscute (de ciini — n.n.)... bazate pe... culoarea și natura blănii, ținuta urechilor, a cozii, poate chiar și temperamentul, dovezi cu nimic accesibile pentru noi”⁸. În al doilea rînd, în toată această perioadă a fost alături de mine cu marea sa competență, ori de cite ori a fost nevoie, Alexandra Bolomey, precum și regretatul dr. Dardu Nicolaescu-Plopșor cu erudiția sa. În sfîrșit, în al treilea rînd, un rol deloc neglijabil l-a jucat șansa, care mi-a suris totuși, deși destul de tirziu, dar nu prea tirziu pentru a cădea în greșeală. Pentru cîteva oase lungi ale membrilor, nici vasta experiență și marea competență a Alexandrei Bolomey și nici cunoașterea „pe dinafară” a întregului material, care-mi trecuse prin mînă de nenumărate ori, nu reușeau să pună cu certitudine un „diagnostic” de specie. „Scormonind” prin mica colecție de schelete contemporane de ciini, am observat asemănarea izbitoare, pînă la identitate, a pieselor „litigioase” cu unul dintre aceste schelete. Din păcate, se pierduseră informațiile referitoare la rasa animalului, pentru că altfel, acum, acele piese scheletice ar fi avut și o identitate „de rasă”. Redactarea acestei lucrări a durat peste zece ani și a îmbrăcat mai multe forme. Probabil peste încă zece, de va fi rescrisă, ea va arăta cu totul altfel.

Données zooarchéologiques sur les restes de chiens de l'établissement civil romain de Stolniceni-Vîlcea

RÉSUMÉ

On présente les résultats de l'étude des fragments osthéologiques de chien (*Canis familiaris*) découverts dans l'établissement civil romain de Stolniceni-Vîlcea (II—III siècles de n.è.). On a constaté une grande variabilité métrique des pièces squelettiques par rapport à celles des établissements gëto-daces (II—I siècles av.n.è.) de la même région, soit qu'il s'agit de la longueur de la série dentaire, de la longueur maximale des os des membres, soit de la taille ou des indices diaphisaires.

Pour faciliter la systématisation des données métriques assez nombreuses relevées sur les principales os des membres, deux échelles de grandeur ont été imaginées : une échelle pour la taille et une autre pour es indices diaphisaires. Ces échelles ont servi pour rendre compte de la signification de cette notable variabilité métrique des squelettes des chiens.

Bien que l'hypothèse concernant l'existence de plusieurs races de chiens dans les établissements romains ait été unanimement acceptée par les spécialistes, l'auteur c'est abstenu d'user du terme de race en accord avec les vues sur ce point de R. A. Harcourt.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Répartition de la taille et de la robustesse quant aux chiens de Stolniceni et aux établissements gëto-daces.

⁸ R. A. Harcourt, *op. cit.*, p. 172—173.

